

**PSIXOLINGVISTIKANING FAN SIFATIDA RIVOJLANISH TARIXI VA ZAIF
ESHITUVCHI BOLALARNING HAYITIDAGI AHAMIYATI**

Mingnorov Abduxoliq Toshmirzayevich

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti

Tarix fanlari doktori:

Kosimova Laylo O‘tkirjon qizi

Nizomiy nomidagi O‘zMPU "Surdopedagogika"

yo‘nalishi Magistratura 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada psixolingvistikaning fan sifatida rivojlanish tarixi uning ustida ilmiy ishlar olib borgan olimlar va ularning qiziqarli fikrlari yoritiladi. Keyingi o‘rinda zauf eshituvchi bolalar hayotida nutq paydo bo‘lish jarayonida psixolingvistikaning ahamiyati haqidagi ilmiy malumotlar yuzasidan berilgan fikr va mulohazalarimizdan iborat.*

Kalit so‘zlar: *Psixolingvistika, surdopedagog, zaif eshituvchi, psixologiya, lingvistika.*

**ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПСИХОЛИНГВИСТИКИ КАК НАУКИ И ЕЕ
ЗНАЧЕНИЕ В ЖИЗНИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА**

Примечание: *В данной статье рассматривается история развития психолингвистики как науки, ученые, проводившие научные исследования в этой области, и их интересные идеи. Ниже представлены наши мысли и комментарии по поводу научных данных о важности психолингвистики в процессе развития речи у детей с нарушениями слуха.*

Ключевые слова: *Психолингвистика, сурдопедагог, дети с нарушениями слуха, психология, лингвистика.*

**HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLINGUISTICS AS A
SCIENCE AND ITS IMPORTANCE IN THE LIFE OF HEARING-IMPAIRED
CHILDREN**

Annotation: *This article covers the history of the development of psycholinguistics as a science, the scientists who conducted scientific work on it, and their interesting ideas. The following are our thoughts and comments on the scientific data on the importance of psycholinguistics in the process of speech development in the lives of hard-of-hearing children.*

Keywords: *Psycholinguistics, deaf-mute teacher, hearing-impaired, psychology, linguistics.*

Shunday qilib, nutqning mazmunliligi uni inson onggi, uning fikrlash jarayonlari ta'sirlarning og'zaki ifodasi - his-tuyg'ular bilan bog'laydi; nutqni idrok etish idrok qobiliyatining bir shaklidir gapirish murakkab, ixtisoslashgan motor harakatlarining tashkil etilishidir tilning saqlanishi va tuzilishi xotiraning bir turidir. Psixologiya sohasi, shubhasiz, til va nutqning ontogenezi va filogenezi, nutq va til qobiliyatining miya va genetik qo'llab-quvvatlashi, shuningdek, jamiyatda va insoniy muloqotda nutqning ishlashi kabi mavzularni ham o'z ichiga oladi. Psixologiya uchun insonning og'zaki qobiliyatini o'rganish muqarrar. Shuning uchun ham 19-asr oxirida psixologik asarlarda "Til va nutq psixologiyasi" bo'limi paydo bo'ldi, bu endi o'z-o'zidan ravshan zarurat sifatida qabul qilinadi. Og'zaki qobiliyat psixologiyani nafaqat u yaratadigan mahsulot uchun, balki uning yanada fundamental va chuqur jihatlari uchun ham qiziqtiradi. Psixolog buni yuqorida aytib o'tilgan barcha xilma-xil og'zaki operatsiyalarni bajarish qobiliyati sifatida tushunishi kerak. Shuningdek, bu qobiliyat shaxsda qanday paydo bo'lishi va rivojlanishini, nima uchun va qanday qilib ba'zan buzilishini va uni tuzatishning mumkin bo'lgan usullarini tushunish kerak. Psixolingvistika atamasi amerikalik psixolog J. R. Kantor (birinchi marta 1936 yilda J. Kantorning "grammatikaning ob'ektiv psixologiyasi"); Kantorning shogirdi N. G. Pronkoning "til va psixolingvistika" maqolasi chop etilgandan so'ng keng qo'llanilgan.

Psixolingvistika uchta asosiy nazariy manbaga ega.

Birinchi, tilshunoslikning psixologik yo'nalishi. O'tgan asrlarning tilshunoslari til ruhning faoliyati va xalq madaniyatining aksi ekanligi haqida yozishgan. Shu bilan birga, ular til nafaqat jismoniy, balki aqliy tarkibiy qismni ham o'z ichiga olganligini va shu bilan shaxsga tegishli ekanligini ta'kidladilar. Muloqot qilish va inson faoliyatini tartibga solish sharti sifatida til dunyo haqidagi bilimlarni cheklaydi va boshqa odamni to'liq tushunishni imkonsiz qiladi. Psixolingvistika tarixidagi asosiy nazariyalardan biri Sepir — Uorf gipotezi (lingvistik nisbiylik gipotezi) bo'ldi. Aynan B. L. Uorfning til va tafakkur o'rtasidagi munosabatlarga faol qiziqishi tufayli bu masala ilmiy dunyoda faol ravishda ko'tarila boshladi va o'rganila boshladi.

Psixolingvistikaning ikkinchi manbai amerikalik strukturalistlarning va eng avvalo N. Xomskiyning ishi bo'lib, u tilni bilish to'g'ri gaplarni ishlab chiqarish qobiliyatiga asoslangan deb hisoblagan.

Psixolingvistikaning uchinchi manbai til va nutq masalalari bilan shug'ullanadigan psixologlarning ishidir. L. S. Vygotskiy asarlarida nutqni ishlab chiqarish jarayonini tashkil etish faoliyat bosqichlari ketma — ketligi sifatida talqin etiladi (motivatsiya — fikr — ichki

so'z-amalga oshirish). L. V. Shcherba konsepsiyasida til materiallari (matnlar), til tizimi (lug'atlar va grammatika) va til faoliyati (nutqni gapirish va tushunish kabi) mavjudligi postulatsiya qilinadi. Sovet psixolingvistikasi, birinchi navbatda, nutq faoliyati nazariyasi sifatida shakllangan.[manba ko'rsatilmagan 1729 kun] Amaliy jihatdan psixolingvistika psixologiyaning deyarli barcha amaliy sohalari bilan bog'liq bo'lishi mumkin: pedagogik va tibbiy psixologiya, patopsixologiya, neyropsixologiya, psixiatriya va tuzatish pedagogikasi. (Defektologiya), muhandislik, kosmik va harbiy psixologiya, mehnat psixologiyasi, sud va yuridik psixologiya, nihoyat siyosiy psixologiya va ommaviy aloqa psixologiyasi, reklama va targ'ibot psixologiyasi bilan. Aslida, aynan shu amaliy fanlar va ular oldida paydo bo'ladigan lingvistik vazifalar hozirgi vaqtda psixolingvistikani mustaqil ilmiy soha sifatida rivojlantirishga turtki bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga ushbu mabalarga ko'ra tarixda shunaqa o'zgarishlar sodir bo'lgan. Tadqiqot natijalarini umumlashtirilib, quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1. Eshitish qobiliyati zaif o'spirinlarning intellektini rivojlanishi nutqning tartibga solish funksiyalarining rivojlanish sur'ati va o'ziga xosligi bilan bog'liq bo'lib, u nutq paytida verbal va noverbal vazifalarni hal qilish jarayonining turli ko'rsatkichlari o'smirlik yoshidan o'spirinlik davriga o'tish dinamikasida namoyon bo'ladi.

2. O'spirinlik davrida, eshitish qobiliyati buzilgan bolalarda intellektual sohaning verbal tarkibiy qismlarining tizimli rivojlanishi va noverbal rivojlanish tezligi pasayadi. Aksincha, eshitish qobiliyati zaif bolalar

3. intellektning verbal tuzilmalarining rivojlanish tezligi pasayishi va noverbal jarayonlar esa biroz o'sishi bilan tavsiflanadi.

4. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning intellekt va nutq funksiyalarining rivojlanishini o'qitish metodikasi bo'yicha baholash natijalarini Veksler testi bo'yicha intellektni baholash bilan solishtirganda, eshitish qobiliyati zaif bolalarning intellektual rivojlanishiga bog'liqligi aniqlandi.

5. Aqliy harakatlarni shakllantirishga qaratilgan tuzatish va rivojlantiruvchi sinflarning ishlab chiqilgan va sinovdan o'tkazilgan eksperimental seriyasi eshitish qobiliyati zaif bolalarning boshlang'ich maktab yoshidagi intellektual rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

6. Zaif eshituvchi o'spirinlarda ijtimoiy intellektning umumiy darajasiga, ham ijtimoiy intellektning tarkibiy qismiga ta'sir qiladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar orasida ijtimoiy intellekt ko'rsatkichiga ko'ra ham intellektual darajasi yuqori, ham intellekt darajasi past shaxslar bor.

7. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilar, normal eshitish qobiliyatiga ega bo'lgan o'quvchilar bilan solishtirganda, yangi ijtimoiy aloqalarga kirishishga tayyorlanish darajasi

past, ijtimoiy o‘zaro ta’sir jarayonida o‘z harakatlari natijasi o‘ylamaydilar, bir xillikni saqlashga intiladilar.

8. Eshitish qobiliyati zaif o‘quvchilarning nutq faolligi normal eshitish qobiliyatiga ega o‘quvchilarga nisbatan past. Ular, shuningdek, sekin so‘zlashuv, nutqning kechikishiga ega. Nutq vositalari va verbalizatsiya zaxirasi nutq faoliyatining o‘zidan pastroqdir.

9. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilar muloqotda nuqsonlarga nisbatan sezgirroq bo‘lsa, zaif eshituvchi o‘spirinlarda esa muloqotdagi nuqsonlarga nisbatan sezgir bo‘ladi. Bu ularning himoya, moslashuvchan mexanizmi.

10. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarga moslashuv jarayonlarini ijtimoiy-psixologik treninglar shaklida qo‘llab-quvvatlash uchun maqsadli uzoq muddatli tizimli ishlar zarur.

11. Zaif eshituvchi o‘spirinlarning verbal ekspressiyani tushunish qobiliyatiga moyilliklari - ularning tushunchalarni muhim belgilariga ko‘ra farqlash, ya’ni mantiqiy xulosalash qobiliyatlari me’yorda rivojlangan. Ularni tahlil etishga layoqati tushunchalarning muhim belgilariga ko‘ra farqlash, ya’ni mantiqiy xulosalash qobiliyatlarida sustlashuv kuzatildi.

Xulosa. Xulasa qilib shuni ayta olishimiz mumkinki inson nutqi uning o‘zaro psixologik holatiga ham aloqador yillar o‘tgani sari bu o‘z isbotini topib bormoqda. Shunga ko‘ra zaif eshituvchi bolalarda nutq hosil bo‘lish jarayonida ham ularning psixolingvistika fanining va yo‘nalishining ahamiyati katta deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Belyanin V. P. "Psixolingvistika": Darslik. 6-nashr. M.: Flinta, Moskva psixologik-ijtimoiy instituti, 2009. 416 s. ISBN 978-5-9765-0743-2 (Flinta) ISBN 978-5-9770-0378-0 (mpsi)

2. Gorelov I. N., Sedov K. F. "psixolingvistika asoslari". M., 1997 yil.

3. Zalevskaya A. A. "psixolingvistikaga kirish". M., 1999 yil.

4. Leontiev A. A. "psixolingvistika asoslari". M., 1997 yil.f

5. ZAIF ESHITUVCHI O‘SPIRINLARNING IJTIMOY INTELLEKTDINAMIKASI
<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.9.09.046>

6. Ravshanova Xanifa Akmalovna, Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika va psixologiya mutaxassisligi 2 bosqich magistranti.